

היום אם בקלו תשמעו / תהילים פרק צ"ו

שאול יונתן וינגורט

במזמור שלנו משה מוכיח את העם, שהם לא מסתפקים במה שאבותיהם ניסו ובחנו את ה', ואל להם להקשות את לבם. ואולם, על אף שבדור המדבר לא הצלחנו לבוא לפניו ולהשתחוות לו, אנחנו דור אחר, שיכול לבוא לפני ה'.

זה היה צריך להיות מזמור פשוט – חלקו הראשון (א-ה). 36 מילים) הוא של עבודת כולם מאהבה: לכו נרננה לה', נריעה לצור ישענו. נקדמה פניו בתודה, בזמרות נריע לו. הנימוק: כי א-ל גדול ה', ומלך גדול על כל א-להים. והסברו של הנימוק ברור גם הוא: אשר בידו מחקרי ארץ, ותועפת הרים לו. אשר לו הים והוא עשהו, ויבשת ידיו יצרו.

חלקו השני של המזמור (ו-יא. 53 מילים) צריך היה להיות על עם ישראל שעובד את ה' מיראה: באו נשתחוה ונכרעה, נברכה לפני ה' עשנו. הנימוק: כי הוא א-להינו, ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו, ואולם – היה מה שעצר את התהליך! היה זה צריך להימשך כך אם בקלו תשמעו, וכך אכן זה יהיה היום אם נשמע בקולו. בפועל, במקום הסברו של הנימוק לרננה ולתרועה (אשר בידו מחקרי ארץ ... אשר לו הים והוא עשהו) בחלק הראשון, לא בא הסבר לכך שאנו נשתחוה לה' אלא הסבר לכך שלא שמענו בקול ה' (אשר נסונו אבותיכם ... אשר נשבעתי באפי). וכך, במקום שיהיה שויון בין החלקים – עבודה מאהבה ועבודה מיראה, נוצר פער לטובת החלק השני – המנמק מדוע לא עבדו את ה' מיראה.

הנימוק לכך שלא עבדנו כראוי את ה' הוא נימוק היסטורי: אל תקשו לבבכם כמריבה, כיום מסה במדבר. אשר נסונו אבותיכם, בחנוני גם ראו פעלי. ארבעים שנה אקוט בדור, ואמר עם תעי לבב הם, והם לא ידעו דרכי. אשר נשבעתי באפי, אם יבאון אל מנוחתי.

בפשטות, הטעם לכך שהיינו ארבעים שנה במדבר הוא חטא המרגלים. ואולם, במזמור שלנו לא נזכר חטא המרגלים בכלל,

(א) לכו נרננה לה', נריעה לצור ישענו.

(ב) נקדמה פניו בתודה, בזמרות נריע לו.

(ג) כי א-ל גדול ה', ומלך גדול על כל א-להים.

(ד) אשר בידו מחקרי ארץ, ותועפת הרים לו.

(ה) אשר לו הים והוא עשהו, ויבשת ידיו יצרו.

(ו) באו נשתחוה ונכרעה, נברכה לפני ה' עשנו.

(ז) כי הוא א-להינו, ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו,

היום אם בקלו תשמעו.

(ח) אל תקשו לבבכם כמריבה, כיום מסה במדבר.

(ט) אשר נסונו אבותיכם, בחנוני גם ראו פעלי.

(י) ארבעים שנה אקוט בדור,

ואמר עם תעי לבב הם, והם לא ידעו

דְּרָבִי.

(יא) אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאִפִּי, אִם יִבְאוּ אֵלַי מְנוּחָתִי.

וההתייחסות היא רק לניסיון והבחינה במסה ומריבה!

כדי להבין את המזמור טוב יותר, נראה שעלינו לעיין בזמן בו אמר משה רבינו לעם: היום אם בקולו תשמעו. כלומר, המזמור שלנו לא נאמר בתורה בפירוש מפיו של משה, אך במדרש תהילים נאמר: "אחד עשר מזמורים (צ"ק) אמר משה", והמזמור שלנו מיוחס אליו, ולפיכך יש מקום לחפש את היום בו משה רבינו אמר: היום אם בקולו תשמעו.

בפרשת בשלח נאמר (שמות יז, א-ז): ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה', ויחנו ברפידים ואין מים לשותת העם. וירב העם עם משה, ויאמרו: תנו לנו מים ונשתה, ויאמר להם משה: מה תריבון עמדי? מה תנסון את ה'? ויצמא שם העם למים, וילן העם על משה, ויאמר: למה זה העליתנו ממצרים, להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא. ויצעק משה אל ה' לאמר: מה אעשה לעם הזה, עוד מעט וסקלני. ויאמר ה' אל משה: עבר לפני העם, וקח אתך מזקני ישראל, ומטה אשר הפית בו את היאר קח בידך והלכת. הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב, והפית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם. ויעש כן משה לעיני זקני ישראל. ויקרא שם המקום מסה ומריבה, על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר: היש ה' בקרבנו, אם אין?

היה כאן ניסיון והייתה כאן בחינה, ואולם זה לא מתואר בכתוב כחטא, אלא כצמא של העם, וישועת ה' בכך שמשה מכה בצור ויצאו ממנו מים. כתולדה מנס זה מתאים לתאר את ה' בתואר: צור ישענו, כפי שהוא מתואר בחלק הראשון של המזמור שלנו.

עברו ארבעים שנה בהם היו ישראל במדבר, ושוב הם עומדים בפני אותה בעיה. וכך נאמר בפרשת חוקת (במדבר כ, א-ה): ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן בחדש הראשון, וישב העם בקדש, ותמת שם מרים ותקבר שם. ולא היה מים לעדה, ויקהלו על משה ועל אהרן. וירב העם עם משה ויאמרו לאמר: ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'. ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה, למות שם אנחנו ובעירנו. ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשותות.

ממש כפי שהיה במדבר סין (בפרשת בשלח), היה גם כאשר הם נסעו ממדבר צין (בפרשת חוקת) – אין מים, והעם רבים עם משה. גם הפתרון שמציע ה' הוא דומה מאוד: ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם, וירא כבוד ה' אליהם. וידבר ה' אל משה לאמר: קח את המטה והקהל את העדה, אתה ואהרן אחיה, ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, והוצאת להם מים מן הסלע, והשקית את העדה ואת בעייתם. ויקח משה את המטה מלפני ה' פאשר צוהו. ואולם, כאן מתחיל הבידול בין המקרה בפרשת בשלח למקרה בפרשת חוקת. משה רבינו מחליט לפני שהוא מוציא לעם מים מן הסלע – להשמיע משהו לכל הקהל: ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, ויאמר להם: שמעו נא המרים, המן הסלע הזה נוציא לכם מים!?

נראה, כי היום אם בקלו תשמעו במזמור שלנו, הוא הרחבה של דברי משה: שמעו נא המרים. משה רבינו מפרט במזמור שלנו: אל תקשו לבבכם כמריבה, כיום מסה במדבר. אשר נסוני אבותיכם, בחנוני גם ראו פעלי. ומדוע עכשו אתם ממשיכים בטענות כמו במסה ומריבה? פעם נוספת עם ישראל צמאים למים, ואתם עדיין לא יודעים שמן הסלע הזה נוציא לכם מים! סיומו של המזמור לא בא להצביע על החטאים במדבר, אלא בא לחזק את התחושה הקשה של משה רבינו מול בקשת העם: ארבעים שנה אקוט בדור, ואמר עם תעי לבב הם, והם לא ידעו דרכי. אשר נשבעתי באפי, אם יבאון אל מנוחתי.

שבועת ה' שזכרת כאן היא השבועה שלא יבואו אל הארץ. בזמן חטא המרגלים אמנם נזכרת השבועה (במדבר יד, כח-ל): אמר אליהם חי אני נאם ה', אם לא פאשר דברתם באזני פן אעשה לכם. במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם, מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי. אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשפן אתכם בה. ואולם, העובדה ששבועה זו נעשתה בכעס לא נאמרה בחטא המרגלים עצמו. האף נזכר רק בדברי משה לבני גד ולבני ראובן (במדבר לב, ו-יא): ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן: האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?! ולמה (תניאון/תנואון) את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ה'. כה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ. ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ, ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ה'. ויחר אף ה' ביום ההוא וישבע לאמר: אם יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי.

אם כן, סיומו של המזמור שלנו, הוא הרחבה של דברי משה בפרשת חוקת: שמעו נא המרים, המן הסלע הזה נוציא לכם מים?!

לאחר שמשה משמיע את דבריו, הוא מבצע את מה שאמר לו ה': וירם משה את ידו ויה את הסלע במטהו פעמים, ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. הפתרון לצמא של בני ישראל הוא פתרון דומה – הן בפרשת בשלח הוציא משה מים כאשר הוא הכה במטהו את הצור, והן בפרשת חוקת הוא הכה במטהו את הסלע ויצאו מים. ואולם, לאחר ששתו העדה ובהמתם כתוב בפרשת חוקת: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן: יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם. וסיום הפרשיה: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', ויקדש בם.

מדוע נענשו משה ואהרן? כיצד הם היו צריכים להקדיש את ה' לעיני בני ישראל?

ישנן הצעות רבות במפרשים לחטאו הדק של משה, אך נראה שהאופן בו מסתיים המזמור שלנו נותן כיוון נוסף של הבנה. משה אמר לבני ראובן וגד (במדבר לב, ג): ויחר אף ה' בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה, עד תם כל הדור העשה הרע בעיני ה', וכאשר הם עומדים בקדש, כבר התקיים בהם: ארבעים שנה אקוט בדור. אם כן, הדור הרע הזה נגמר, ועל הדור הזה נשבע ה' באפו שלא יבואו אל המנוחה. הקהל הצמא בקדש, איננו העם במדבר סין! משה לא צריך היה

לומר להם שמעו נא המרים, אלא רק להוציא להם מים מן הסלע כפי שהוא הצטווה. כאשר משה אומר לעם: אֵל תִּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כְּמַרְיָבָה, כִּיּוֹם מִסָּה בְּמִדְבָּר, הוא מזהה בין הקהל שעומד לפניו לבין הדור הקודם: אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם, בְּחַנּוּנֵי גַם רָאוּ פְעָלֵי. זהות זו היא חטאו הדק של משה, ואם הוא לא יכול להתנתק מדור המדבר, הרי שהוא לא יכול להביא את הקהל של דור הבנים אל הארץ.

על אף שבתהילים לא מפורש שהאמירה בסיום המזמור שלנו מהווה את חטאו של משה, ניתן למצוא לכך רמז במזמור ק בתהילים. מזמור ק מתכתב עם המזמור שלנו, וכשם שבחלק הראשון במזמור זה כתוב: לְכוּ בְּרִנָּה לַה', נְרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ, נִקְדְּמָה פָּנֵינוּ בְּתוֹדָה, בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ לוֹ, כך כתוב במזמור ק: מְזִמּוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ. עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בְּאוֹ לְפָנָיו בְּרִנָּה. במזמור זה ישנו נימוק לחלק השני: נִבְרַכָּה לְפָנֵי ה' עֲשֵׂנוּ. כִּי הוּא אֱ-לֹהֵינוּ, וְאַנְחָנוּ עִם מְרַעֲיָתוֹ וְצִאֵן יְדוֹ. במזמור ק ישנו נימוק: דַּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהֵים, הוּא עֲשָׂנוּ וְלוֹ(וְלֹא) אֲנַחְנוּ עִמּוֹ וְצִאֵן מְרַעֲיָתוֹ.

לפי זה, ניתן למצוא במזמור ק גם את התיקון לחטא המופיע במזמור זה. במזמור שלנו מופיעה הקריאה: בְּאוֹ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעָה, נִבְרַכָּה לְפָנֵי ה' עֲשֵׂנוּ. כִּי הוּא אֱ-לֹהֵינוּ, וְאַנְחָנוּ עִם מְרַעֲיָתוֹ וְצִאֵן יְדוֹ, אך זוהי קריאה מסויגת: היום אם בקלו תשמעו, וכפי שאמר משה בפרשת חוקת: שְׁמַעוּ נָא הַמְּרִים. ואולם במזמור ק ישנה קריאה לבוא בתודה, בצורה בלתי מסויגת: בְּאוֹ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרְתָיו בְּתִהְלָה, הוֹדוּ לוֹ בְּרִכּוֹ שְׁמוֹ. כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֶסֶד, וְעַד דֹּר וָדֹר אֲמוֹנָתוֹ. בְּנִיגוֹד לְמָה שֶׁקָּרָה בְּמִי מְרִיבָה: יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, מֵאֲמִין מִשֶּׁהָ בַה' עַד דֹּר וָדֹר, וְעַל אֵף שֶׁהַדּוֹר הָרַע מֵת בְּמִדְבָּר, קָם דּוֹר חֹדֵשׁ שְׁמֵאֲמִין בַּה', וְאוֹלֵי גַם הַדֶּרֶךְ לְבּוֹא הִיא שׁוֹנָה – לֹא בָאִים כְּדֵי לְהַשְׁתַּחֲוֹת וּלְכַרְוֵעַ, אֲלֵא כְּדֵי לְהוֹדוֹת לַה': בְּאוֹ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה.

להאזנה לשיעור על פרק צ"ו:

peneyhamenora.com/tehilim/96

או חפשו באפליקציות הפודקאסטים

"שיעורים בספר תהילים".

